

Підсумки та результати депортації «Запад» за документами МДБ УРСР

Мета статті – дослідження підсумків та встановлення кількісних результатів депортаційної операції «Запад» жовтня 1947 р. шляхом проведення аналізу комплексу архівних документів органів МДБ УРСР, що були визначені безпосереднім виконавцем масового примусового виселення.

Методологія ґрунтується на застосуванні загальноісторичних компаративного та історично-критичного підходів, поєднаних з джерелознавчими та архівознавчими методами (внутрішня та зовнішня критика джерел), а також проблемно-хронологічним та статистично-аналітичним методами (із елементами квантитативного підходу).

Висновки. Аналіз документів МДБ УРСР переконливо засвідчив, що потенційно остаточною кількісними результатами операції «Запад» стали дані, зафіксовані у довідці «Про результати проведеної операції з виселення сімей оунівців і бандитів зі західних областей України» від 26 грудня 1947 р.

Керівництво операцією «Запад» свідомо маніпулювало кількісними показниками для заздалегідь запланованого їхнього перевиконання. Результати депортації вплинули на посилення атмосфери страху серед місцевого населення, що справило відчутний деморалізуючий ефект щодо безпосередньої підтримки українського підпілля. Водночас депортація не тільки не призвела до ліквідації структур українського визвольного руху, а й посилила активність українського підпілля.

Унаслідок операції «Запад» із території Західної України було депортовано 26 332 сім'ї або 77 791 особу (більш, ніж кожного сотого мешканця семи західних областей УРСР). Втекти або уникнути виселення вдалося 8% сімей та 15,5% осіб від кількості депортованих.

Депортація мала виразне «жіноче обличчя», оскільки половину від усіх виселених становили саме представниці жіночої статі (49% жінок віком старших 15-ти років). Понад половину від усіх виселених – 55 % були сім'ї раніше засуджених осіб, а сім'ї убитих – 26%. Сім'ї осіб, які перебували на «нелегальному» стано-

* *Когут Андрій Андрійович* – кандидат історичних наук, директор Галузевого державного архіву Служби безпеки України (далі – ГДА СБ України); andriy@kohut.in.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5524-3171>.

вищі та могли безпосередньо на момент операції брати участь в українському визвольному русі, становили лише 16%. Отже, операція фактично стала повторною репресією проти сімей, які уже зазнали тиску комуністичної тоталітарної системи.

Ключові слова: операція «Запад», радянські депортації, МДБ УРСР, протиповстанська боротьба, Західна Україна, сталінські репресії.

Дослідження сталінської депортаційної політики загалом, та її складових зокрема, стало одним із важливих напрямів наукових досліджень репресивної природи тоталітарного комуністичного режиму. Попри значну кількість праць, низка дослідницьких питань продовжує залишатися відритими або ж дискусійними. Переважно, такий стан академічної розробки проблематики цілком залежний від можливості відкритого опрацювання архівних фондів радянських репресивних органів. Саме брак джерел перешкоджав вивченню низки проблемних моментів та верифікації вже оприлюднених гіпотез.

Встановлення кількісних результатів депортації «Запад» та аналізу оцінки проведеного масового виселення самими органами МДБ, безпосередньо відповідальними за проведення цієї операції, стало яскравим прикладом таких відкритих та невіршених дослідницьких питань.

Тамара Вронська та Олег Бажан у дослідженнях зазначали, що кількісні дані про результати проведеної масової депортації різняться у документах різних відомств та різного періоду. Так, дослідниками було зафіксовано, що у документах МДБ та МВС УРСР можна зустріти діапазон примусово виселених від 76 192 до 77 808 осіб або ж від 26 332 до 26 682 сімей¹. Наталія Гірна

¹ Бажан О. Операція «Захід» – апогей депортаційних акцій радянських спецслужб на західноукраїнських землях (1940–1950-і роки) // Реабілітовані історією. Львівська область. – Львів: Астролябія, 2014. – Кн. 2: м. Борислав, Бродівський район. – С. 139; Його ж. Операція «Захід»: до 75-річчя депортації населення Західної України у віддалені райони СРСР // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – 2013. – Вип. 18. – С. 345; Вронська Т. Етнодемографічна катастрофа в Західній Україні: жовтень 1947 р. // Історико-географічні дослідження в Україні: зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 11. – С. 247; Її ж. Упокорення страхом: сімейне заручництво у каральній практиці радянської влади (1917–1953 рр.). – К.: Темпора, 2013. – С. 365.

подавала кількість депортованих у 78 532 особи у складі 26 518 сімей, проте через відсутність посилення важко встановити джерело цих кількісних показників². Олександр Пагіря, на основі документів МДБ УРСР з фондів ГДА СБ України, оприлюднив кількість виселених у 77 291 особу – 26 332 сім'ї³.

Т. Вронська та О. Бажан розглядали доповідну записку міністра внутрішніх справ СРСР С. Круглова заступнику голови Ради міністрів СРСР Л. Берії від 28 листопада 1947 р. як своєрідний підсумковий документ проведеної операції⁴. Текст доповідної записки, з фондів Державного архіву Російської федерації, було опубліковано у другому томі тритомного видання «Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади»⁵. Водночас, зазначена доповідна записка стосувалася винятково питань, пов'язаних з розміщенням депортованих у місцях спецпоселень та взагалі не містила жодної звітної інформації про результати та підсумки завершення депортаційної операції «Запад».

Дискусійність та невирішеність питання про кількісні показники депортаційної операції жовтня 1947 р. була зумовлена, передусім, браком узагальненого звітного документа по «лінії МДБ», а також відсутністю доступу до архівних джерел, які б давали можливість здійснити аналіз зазначених проблемних тем. Попри те, що у шести справах фонду 2 «Управління боротьби з бандитизмом НКВС – Управління 2-Н МДБ, 4-те уп-

² Гірна Н. Операція «Запад» – найбільша репресивно-виселенська акція радянської влади проти українців // Національна пам'ять (на вшанування жертв тоталітаризму). – 2018. – Вип. 2. – Т. 1. – С. 17.

³ Пагіря О. Операція «Захід» на Західній Україні у жовтні 1947 року [Електронний ресурс] // Меморіальний музей тоталітарних режимів «Територія терору». – Режим доступу: <http://www.territoryterror.org.ua/uk/publications/details/?newsid=299>, вільний (дата звернення: 19.11.2020).

⁴ Бажан О. Операція «Захід»... – С. 345; Вронська Т. Упокорення страхом... – С. 365.

⁵ Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади: [у 3 т.] / упоряд. Ю. Сливка та ін. – Львів: Ін-т українозн. ім. І. Крип'якевича НАН України, 1998. – Т. 2: 1946–1947 рр. – С. 289–290.

равління НКВС–КДБ УРСР, м. Київ» ГДА СБ України зберігається чимало архівних свідчень про підготовку, планування, проведення та підбиття підсумків операції, документи узагальненого звітного характеру або ж фіналізовані кількісні показники відсутні. Наявні звіти частини регіональних управлінь МДБ УРСР та кількісні дані дають змогу реконструювати особливості польового та завершального етапів операції «Запад», проаналізувати динаміку безпосереднього проведення примусового виселення, проте залишають відкритими дослідницькі питання про те, які саме результати та підсумки операції були відзвітовані органами МДБ УРСР⁶.

Опрацювання ширшого корпусу документів ГДА СБ України дозволило окреслити низку архівних справ, що містять інформацію про підсумки та кількісні результати операції «Запад». Так, було виявлено доповідну записку від 25 жовтня 1947 р. безпосередніх керівників депортації – заступника міністра державної безпеки СРСР С. Огольцова та міністра державної безпеки УРСР С. Савченка – «Про підсумки операції з виселення сімей активних бандитів і націоналістів із західних областей Української РСР» першому секретарю ЦК КП(б)У Л. Кагановичу та голові Ради міністрів Української РСР М. Хрущову⁷.

У фонді 10 зберігаються архівні матеріали колишнього 10-го відділу КДБ та його попередників, зокрема – відділу «А» НКВС–МДБ (1943–1953 рр.). Відділ «А» був підрозділом, що здійснював не тільки накопичення статистичних відомостей про стан справ з обліковими справами на виселених, але й контролював правильність та повноту зібраних співробітниками радянських спецслужб даних, необхідних для ухвалення рішення про депортацію тих чи інших осіб. Для дослідження операції «Запад» важливе значення має справа з даними на виселені «сім'ї ОУН»⁸. Саме у ній відображено статистичні результати з підготовки облікових справ на виселених та динаміку цієї роботи з червня 1947 р. і до кінця грудня 1948 р.

⁶ ГДА СБ України, ф. 2, оп. 1, спр. 673–677, 727.

⁷ Там само, спр. 669, арк. 342–355.

⁸ Там само, ф. 10, оп. 1, спр. 31.

Аналіз відомих раніше та нововиявлених архівних документів засвідчив, що підсумовування результатів операції «Запад» тривало упродовж перебігу примусового виселення спеціально створеними групами під координацією полковника М. Лебєдева та підполковника А. Кагановича, а узагальнені дані були подані у «Звітній довідці за результатами проведення операції по справі “Запад”» (далі – «Звітна довідка...»)⁹. Ймовірно, ця довідка була укладена відразу після завершення масової депортації наприкінці двадцятих чисел (орієнтовно 26–27) жовтня 1947 р.

Доповідну записку № 5061/ос «Про підсумки операції з виселення сімей активних бандитів і націоналістів зі західних областей Української РСР» керівники операцією «Запад» С. Огольцов та С. Савченко подали зі Львова першому секретарю ЦК КП(б)У Л. Кагановичу та голові Ради міністрів УРСР М. Хрущову 25 жовтня 1947 р. Попри те, що депортація де-факто ще тривала, у 14-ти сторінковому документі вже констатовано успішне проведення операції масового примусового виселення¹⁰.

Доповідна складена за типовою структурою звітних документів, підготовлених співробітниками радянських спецслужб, та містила чотири послідовні блоки інформації: відомості про початок та завершення операції з кількісними даними отриманих результатів щодо планованих; опис перебігу операції з характерними подіями та ілюстративними прикладами щодо реалізації різних етапів примусового виселення; блок з інформацією про «реагування населення»; дані про проблемні моменти та загальну оцінку дисципліни виконавців масової депортації.

Передусім С. Огольцов та С. Савченко констатували, що операцію було проведено упродовж двох днів – розпочато 21 жовтня о 6 ранку та завершено о 20 годині 22 жовтня¹¹. Попри те, що переважну більшість контингенту й справді «підняли» з місць проживання та доправили на станції завантаження упродовж зазначеного часу, такі хронологічні межі проведення операції не відповідали дійсності. Прикметно, що у доповідній записці

⁹ ГДА СБ України, ф. 2, оп. 1, спр. 727, арк. 72.

¹⁰ Там само, спр. 669, арк. 342–355.

¹¹ Там само, арк. 342–343.

№ 1933/см, поданий міністром внутрішніх справ УРСР Т. Строчаком 10 листопада 1947 р. міністру внутрішніх справ СРСР С. Круглову, зазначалося, що операцію завершено 26 жовтня¹².

Інформація, подана у доповідній записці, що майже 600 сімей зі Станіславської та Чернівецької областей через складні погодні умови «піднято» у межах відзвітованої МДБ УРСР тривалості операції, але завантажено в першій половині 23 жовтня. Якщо депортовані з Буковини, відповідно до звітів місцевого УМДБ, і були доставлені на станції завантаження на зазначену дату, то сім'ї, «підняті» у Жаб'є, були доставлені на станцію Ворохта тільки 25 жовтня.

У доповідній записці С. Огольцов та С. Савченко інформували, що попередньо планувалося виселяти 25 467 родин, однак фактично виселено на 897 сімей більше, а саме – 26 364 загальною кількістю 77 806 осіб¹³. Аналіз архівних документів про підготовку та проведення операції «Запад» свідчить, що перевиконання плану було заздалегідь запланованим. Оскільки у різних документах МДБ УРСР зазначено різні плановані показники, видається неможливим точно визначити різницю між кількістю сімей, запланованих до виселення, кількістю сімей, намічених до виселення, та кількістю сімей, які було депортовано. Водночас намір планово перевиконати план чітко прослідковується як з листування між штабом керівництва операцією та обласними УМДБ – начальниками та уповноваженими з операції «Запад», так і зі зведених даних про результати проведення депортації.

Так, у «Звітній довідці...» чекісти розрізняли кількість планованих до виселення сімей (25 249 одиниць) та кількість намічених до виселення (27 510 одиниць). Порівняння кількості сімей, намічених до виселення, поданій у «Звітній довідці...» із даними зазначеними у зведеній таблиці «Розстановки сил і засобів зі забезпечення майбутньої операції по справі «Запад»» від 20 жовтня (у таблиці зазначено кількість у 27 565 сімей)

¹² Галузевий державний архів Міністерства внутрішніх справ України (далі – ГДА МВС України), ф. 3, оп. 1, спр. 93, арк. 135.

¹³ ГДА СБ України, ф. 2, оп. 1, спр. 669, арк. 343.

фіксує незначні розходження у кількості намічених до перевиконання плану сімей – 55 одиниць (виникло через подання різних показників для Дрогобицької області: напередодні виселення – 5451, під час та після проведення виселення – 5396). Також різнилася і кількість планованих до виселення родин – у доповідній записці від 25 жовтня зафіксовано цифру у 25 467 сімей, натомість у «Звітній довідці...» було зазначено 25 249 сімей¹⁴. Прикметно, що дані по лінії МВС УРСР також містили іншу кількість родин, планованих на виселення (25 298 у складі 84 820 осіб)¹⁵.

Попри відсутність чіткості у статистичних та кількісних показниках, те, що керівництво операцією «Запад» свідомо маніпулювало з метою планового перевиконання плану прослідковується в усіх дотичних документах. Обласні УМДБ отримували одні кількісні показники (вищі, ніж прозвітовані партійним органам), натомість комуністичному керівництву подавали інші (нижчі, ніж «органам») планові показники. Аналіз даних, зафіксованих у «Звітній довідці...», засвідчив навіть більше «перевиконання плану», ніж було прозвітовано 25 жовтня, а саме на 1364 сім'ї (див. діагр. 1)¹⁶.

Діаграма 1. Співвідношення кількості планованих, намічених до виселення та депортованих сімей станом на кінець жовтня 1947 р.

¹⁴ ГДА СБ України, ф. 2, оп. 1, спр. 727, арк. 47, 72.

¹⁵ ГДА МВС України, ф. 3, оп. 1, спр. 93, арк. 135; ГДА СБ України, ф. 2, оп. 1, спр. 520, арк. 53.

¹⁶ ГДА СБ України, ф. 2, оп. 1, спр. 727, арк. 72.

Водночас, якщо порівнювати кількість виселених сімей із наміченими до виселення, то у такому разі констатується недовиконання реального плану на 915 одиниць. У регіональному розрізі останній варіант аналізу відображає перевиконання планів лише для Тернопільської області, де перевищення становило або 253 (щодо намічених до виселення сімей), або 953 одиниці (щодо плану). За результатами уточнень даних депортованих наприкінці грудня 1947 р. було знижено кількісні показники виселених із Тернопільщини сімей до 5001 одиниці. Та навіть у цьому разі план із депортації по цій області перевиконано на 201 або ж 901 сім'ю. Якщо за даними «Звітної довідки...» план перевиконували всі області, то після уточнень та підведення підсумків проведення операції станом на 26 грудня 1947 р. виявилось, що по Львівській області виселено 5223 сім'ї, проти 5249 планованих або ж 5500 намічених до виселення¹⁷, тобто план по області все ж було недовиконано. У решті областей ситуація була типовою – виселено більше офіційного плану, але менше наміченого керівництвом операції. Детальніше про співвідношення в обласному розрізі планованих, намічених до виселення та виселених сімей див. діагр. 2¹⁸.

У доповідній записці від 25 жовтня також подано розріз згідно з адміністративним поділом та трьома категоріями депортованих сімей. Так, зазначалося, що із Волинської області виселено 2681 сім'ю (проти 2774 намічених до виселення), з Дрогобицької – 4572 (проти 5396 планованих), з Львівської – 5232 (проти 5500 планованих), з Ровенської – 3801 (проти 3810 планованих), Станіславської – 4513 (проти 4630 планованих), Тернопільської – 4980 (проти 4800 планованих), Чернівецької – 585 (проти 600 планованих)¹⁹.

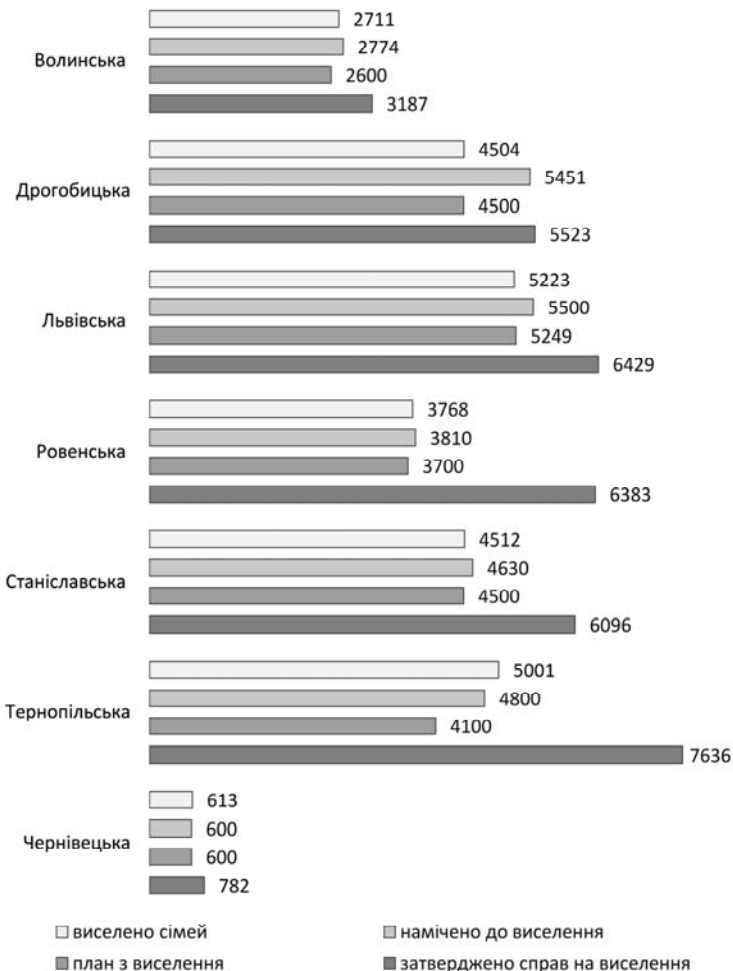
За категоріями прозвітовано про такий розподіл: сімей за суджених – 15 345 одиниць (проти 15 445 планованих), сімей убитих – 7007 (проти 7009 планованих) та сімей нелегалів – 4012 одиниць (проти 5111 планованих). Також інформувалося,

¹⁷ ГДА СБ України, ф. 10, оп. 1, спр. 31, арк. 42.

¹⁸ Там само, ф. 2, оп. 1, спр. 727, арк. 72; ф. 10, оп. 1, спр. 31, арк. 42.

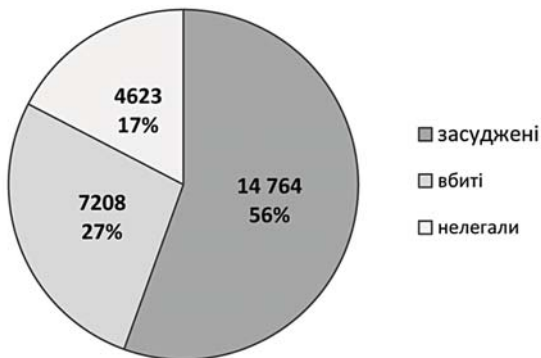
¹⁹ Там само, ф. 2, оп. 1, спр. 669, арк. 344; спр. 727, арк. 72.

Діаграма 2. Співвідношення планованих, намічених до виселення та депортованих сімей у регіональному розрізі

що виселено 1812 куркульських родини (проти 1605 планованих). Окремо наводилася кількість виселених з обласних центрів – 896 сімей, також зі Львова – 276²⁰. У «Звітній довідці...» у розподілі за категоріями подано інші кількісні показники депортованих сімей за трьома категоріями, визначеними нормативно-розпорядчими актами операції «Запад»: сімей засуджених виселено 14 764 (56% від усіх), убитих – 7208 (27%) та нелегалів – 4623 сім'ї (17%, докладно див. діагр. 3)²¹. Незважаючи на те, що керівництво органів постійно наголошувало на необхідності виселення більшої кількості сімей «активних нелегалів», вони не тільки становили найменшу категорію депортованих, але й у підсумку операції показник за цією категорією виявився меншим на одну п'яту від запланованого. Отже, найбільший репресивний удар завдано тим сім'ям, які й так уже зазнали тиску радянської системи через арешт чи вбивство її членів.

Діаграма 3. Розподіл категорій депортованих сімей під час операції «Запад», кількісні та відсоткові показники станом на кінець жовтня 1947 р.

²⁰ ГДА СБ України, ф. 2, оп. 1, спр. 669, арк. 344; спр. 727, арк. 47.

²¹ Там само, ф. 2, оп. 1, спр. 727, арк. 72.

Описова частина доповідної від 25 жовтня з інформацією про перебіг виселення розпочиналася з переконання керівників операції «Запад» С. Огольцова і С. Савченка, що відсутність організованого спротиву депортаційній операції з боку націоналістичного підпілля варто пояснювати результативністю реалізації наказу МДБ СРСР № 00207 щодо ліквідації українського підпілля та ефективністю проведеної підготовчої роботи²².

Такий висновок зроблено на підставі того, що під час проведення операції «Запад» траплялися лише поодинокі, нескоординовані спроби озброєного спротиву проведенню масового виселення. Окремо підкреслено той факт, що у гірській, лісовій та малолюдній місцевості при конвоюванні депортованих, незалежно від кількості охорони, жодних спроб відбити виселених не було. У доповідній записці зазначалося, що зафіксовано всього 8 випадків збройного спротиву підпільників, які переховувалися у криївках, розміщених у будівлях депортованих сімей. С. Огольцов і С. Савченко описали такі випадки, а також ще декількох незначних бойових сутичок. Так, наприклад, у с. Завадів Стрийського району Дрогобицької області у будинку сім'ї підпільника Ципюк (на псевдо «Богун») під час проведення депортації виявлено криївку, де переховувався сам підпільник. Під час перестрілки «Богуна» вбито. У с. Новий Двір Ровенського району під час виселення сім'ї підпільника був обстріляний рядовий внутрішніх військ Баранов²³.

Аналізуючи документи МДБ УРСР, можна дійти висновку, що ймовірність озброєного та організованого спротиву масовій депортації з боку підпілля була мінімальною. Визначальним фактором був кількісний потенціал сил українського визвольного руху. На 1 серпня 1947 р. управлінням 2-Н МДБ УРСР було обліковано 7589 учасників у 902 націоналістичних організаціях, підрозділах та боївках (з них 2333 «одинаків»)²⁴. Станом на 1 січня 1948 р. обліковано 828 структур та 6515 учасників ук-

²² ГДА СБ України, ф. 2, оп. 1, спр. 669, арк. 345.

²³ Там само, арк. 345–347.

²⁴ Там само, ф. 16, оп. 1, спр. 611, арк. 128.

**Таблиця 1. Чисельність оунівського підпілля
за даними обліку МДБ УРСР**

Область	01.08.1947 р.				01.01.1948 р.			
	антирад. орг.		«бандгрупи»		антирад. орг.		«бандгрупи»	
	орг.	учасн.	орг.	учасн.	орг.	учасн.	орг.	учасн.
Волинська	28	221	40	217	28	164	33	152
Дрогобицька	180	976	17	233	176	1080	6	102
Львівська	61	319	36	231	66	388	31	180
Ровенська	47	260	39	209	62	338	47	269
Станіславська	152	729	38	444	155	699	32	379
Тернопільська	171	865	52	371	130	449	34	169
Чернівецька	19	51	1	3	21	56	–	–
Закарпатська	17	99	4	28	6	37	1	7
Всього	675	3520	227	1736	644	3211	184	1258

раїнського підпілля (з них 2046 «одиначок») (див. табл. 1)²⁵. В узагальнених кількісних даних про процес ліквідації українського націоналістичного підпілля упродовж 1944–1954 рр., станом на 1947 р. було зафіксовано 6011 осіб²⁶. Так, загальна кількість сил, які перебували у підпіллі на момент проведення операції може бути окреслена порядком п'яти–восьми тисяч осіб. Порівнюючи з особовим складом, залученим до депортації з радянського боку – понад шістьдесят дві тисячі осіб (див. табл. 2)²⁷, не рахуючи понад тринадцять тисяч співробітників МВС УРСР відповідальних за проведення транспортування²⁸, мобілізаційні резерви повстанців, розосереджені по криївках та укриттях, робили спротив депортації практично неможливим.

Водночас, як зазначали у доповідній керівники операції «Запад» С. Огольцов та С. Савченко, фіксувалися спроби «підбурю-

²⁵ ГДА СБ України, ф. 2, оп. 1, спр. 669, арк. 508; спр. 913, арк. 13.

²⁶ Там само, ф. 13, оп. 1, спр. 372, т. 74, арк. 334.

²⁷ Там само, ф. 2, оп. 1, спр. 727, арк. 47.

²⁸ ГДА МВС України, ф. 3, оп. 1, спр. 93, арк. 135.

Таблиця 2. Кількісний склад сил та засобів планованих до залучення в операції «Запад» на 20 жовтня 1947 р.*

Область	Оперативний склад МДБ	Солдати ВВ МДБ та корпус охорони	Особовий склад МВС та прикордонники	Винищувальні батальйони	Совпартактив	Всього озброєних сил (окрім оперскладу МДБ)
Волинська	1186	4243	517	1703	945	7408
Дрогобицька	1041	5580	590	642	3863	10 675
Львівська	1030	5582	1588	1751	2243	11 164
Ровенська	997	4689	327	1672	1532	8220
Станіславська	1224	6059	653	726	2591	10 029
Тернопільська	1162	5685	610	2296	3782	12 373
Чернівецька	219	500	318	723	600	2141
Резерв	—	55	—	—	—	55
Всього	6859	32 393	4603	9513	15 556	62 065

вати населення до волинок та ексцесів». Зокрема інформували про вигуки співчуття депортованим із боку місцевого населення у селах Ровенського району, а у с. Тенетники Букачівського району Станіславської області було зроблено 7 ударів у церковний дзвін, на що почало збиратися місцеве населення та невдало спробувало завадити операції примусового виселення²⁹.

У доповідній записці окремо наголошувалося, що переважна більшість арештованих (29) та вбитих (14) під час операції підпільників захоплено чи ліквідовано саме у будинках, де проживали депортовані сім'ї. У документі цитувалося сім відповідних прикладів з Дрогобицької, Львівської та Тернопільської областей³⁰. Це твердження мало посилити впевненість партій-

* Додатково планувалося залучити 1227 водіїв зі складу Радянської армії, всього солдат мало бути залучено 33 620 осіб.

²⁹ ГДА СБ України, ф. 2, оп. 1, спр. 669, арк. 347–348.

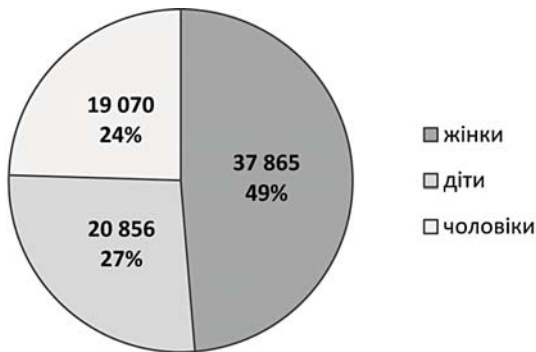
³⁰ Там само, арк. 347–348.

ного керівництва у правильності проведення депортаційної операції. Водночас у вже згадуваній узагальненій за результатами «Звітній довідці...» було подано інші кількісні показники, які попри те, що незначно відрізнялися від даних доповідної записки – арештовано всього було 28 осіб, вбито – 15 осіб та ще 38 осіб з'явилися із повинною³¹, все ж констатували неточності у чекістській статистиці.

Попри те, що як зазначалося у звітній доповідній записці від 25 жовтня, більшість населення виконувало вказівки виконавців депортацій, зафіксовано поодинокі випадки відмови виходити з будинків, зазвичай з боку жінок³². Фіксація таких фактів була закономірною, адже жінки становили половину від усіх примусово виселених (жінки – 49% від усіх депортованих, чоловіки – 24%, а діти до 15 років – 27%, докладно див. діагр. 4)³³.

У доповідній записці констатувалося, що всі спроби уникнути примусового виселення або ж втекти під час проведення операції «були ліквідовані»³⁴. Як приклад, цитувалися три епі-

Діаграма 4. Статеві-віковий відсотковий розподіл депортованих під час операції «Запад» (26 грудня 1947 р.)

³¹ ГДА СБ України, ф. 2, оп. 1, спр. 727, арк. 72.

³² Там само, арк. 350.

³³ Там само, ф. 10, оп. 1, спр. 31, арк. 43.

³⁴ Там само, ф. 2, оп. 1, спр. 669, арк. 350.

зоди спроб втечі у селах Турківського і Боринського районів Дрогобицької області та Олександрійського району Ровенської області. Кількість сімей, яка втекла або сховалася до початку операції, не зазначалася, хоча сам факт цитувався у доповідній записці у частині подання даних про осіб, що з'явилися з повинною – 18 осіб зі сімей призначених до виселення, які втекли ще до початку операції³⁵. Натомість у «Звітній довідці...» зазначалося, що уникнути виселення вдалося 1403 сім'ям або 8330 особам. Найбільша кількість сімей, які втекли від виселення, була у Дрогобицькій (460 сімей), Станіславській (434 сім'ї) та Ровенській (338 сімей) областях³⁶. Твердження керівництва операції «Запад» про начебто повний контроль над спробами втеч під час проведення депортації також спростовується даними, поданими органами МДБ на районному та обласних рівнях.

Частина доповідної записки від 25 жовтня з інформацією про «реагування населення» розпочиналася з висновку, що начебто

«переважна більшість населення західних областей України ставиться до виселення сімей бандитів і націоналістів позитивно і в своїх висловлюваннях підкреслює, що цей захід зміцнить Радянську владу і очистить територію західних областей від націоналістичного підпілля»³⁷.

Як засвідчив аналіз інформації, зібраної органами МДБ УРСР про суспільну оцінку проведеної масової депортації, частина населення й справді позитивно відгукувалася про масове виселення, але варто зважати, що це були дані, переважно отримані від агентурної мережі або зафіксовані співробітниками органів під час проведення операції. Натомість аналіз поштової кореспонденції засвідчив іншу ситуацію³⁸. Попри те, що сьогодні важко встановити відсоткове співвідношення тих, хто підтримував або не підтримував депортацію через особливості методології

³⁵ ГДА СБ України, ф. 2, оп. 1, спр. 669, арк. 348.

³⁶ Там само, спр. 727, арк. 72.

³⁷ Там само, арк. 350–351.

³⁸ *Козут А.* Матеріали перлюстрації кореспонденції за 1946–1949 роки як джерело для дослідження операції «Захід» (1947) // Архіви України. – 2020. – № 1. – С. 155–172.

фіксування таких даних органами МДБ УРСР, можна стверджувати, що про «переважну більшість» не йшлося. Тут, як і в проаналізованих вище частинах доповідної записки від 25 жовтня, керівництво операції «Запад» намагалося видати бажане за дійсне.

Попри позитивну оцінку органами МДБ УРСР реакції місцевого населення на проведене масове виселення, у доповідній записці зазначалося, що в окремих селах Ровенського, Олександрійського та Межиріцького районів Ровенської області траплялися випадки, «коли жінки під впливом націоналістів відкрито висловлювали співчуття і робили спроби надати їм допомогу». Зокрема, зазначалося, що «куркульські та антирадянські елементи» вважали, що виселення пов'язано з неминучим швидким початком війни з Америкою та Англією, а також з тим, що заможні селяни очікують другу хвилю виселень, коли вже виселятимуть саме їхні родини. У документі одним реченням узагальнено зазначалося, що у всіх областях відразу ж після проведення операції було розпочато організацію нових колгоспів³⁹.

Практично на півтори сторінки у зазначеній доповідній записці окремо подано інформацію про реакцію інтелігенції Львова на проведену операцію. Як ілюстрацію цитовано висловлювання декількох наукових працівників АН УРСР – академіка Возняка, старшого наукового співробітника Щурата, молодшого наукового співробітника Фіголя та лаборанта Львівського університету Іваночко. Загальним рефреном наведених цитат було очікування масової депортації галичан («місцевих українців»)⁴⁰.

В останній частині доповідної записки від 25 жовтня окреслено складнощі, з якими стикалися виконавці масової депортації – наявність у складі виселених сімей військовослужбовців Радянської армії та негода. Так, на станціях завантаження та під час ознайомлення оперативних співробітників з обліковими справами напередодні операції виявлено низку сімей, у складі яких були колишні або дійсні військовослужбовці Радянської армії. Як зазначалося у документі, такі сім'ї не виселя-

³⁹ ГДА СБ України, ф. 2, оп. 1, спр. 669, арк. 351–352.

⁴⁰ Там само, арк. 352–354.

лися й відсіювалися, а замість них «піднімалися» резервні⁴¹. Водночас не зазначено жодних кількісних даних про частку таких сімей, а їх було нараховано щонайменше 230 одиниць⁴². Ситуація з негодою у чотирьох областях (Дрогобицькій, Станіславській, Тернопільській та Чернівецькій) за інформацією, поданою у доповідній записці, призвела до того, що виділений автотранспорт не використовувався, зв'язок у більшості районів цих областей був пошкоджений⁴³.

В останньому абзаці звітної доповідної від 25 жовтня 1947 р. С. Огольцов та С. Савченко підсумовували, що

«залучені до участі у виселенні чекісти, офіцери і солдати військ МДБ і радянсько-партійний актив діяли зразково, проявили себе здатними виконувати оперативні завдання в складній ситуації і цим забезпечили успішне проведення всієї операції»⁴⁴.

Попри наявність у звітній доповідній записці від 25 жовтня низки неточностей та маніпуляцій, про які навряд чи могли дізнатися адресати, загалом вона створила у Л. Кагановича та М. Хрущова позитивне та оптимістичне враження щодо проведення операції «Запад» та досягнутих результатів. Цей переможний настрій було ретрансльовано й у відповідному проекті постанови ЦК КП(б)У «про ліквідацію банд» внаслідок здійснення масового примусового виселення. Цей проект, ймовірно, було надіслано до МДБ УРСР для погодження з міністром державної безпеки Радянської України⁴⁵.

У проекті постанови зазначалося:

«ЦК КП(б)У зазначає, що внаслідок заходів, проведених органами МДБ УРСР і Обкомами КП(б)У західних областей УРСР, українсько-німецькі націоналісти й озброєні бандитські групи розгромлені і дезорганізовані».

Одним із маркерів, який наведено на підкріплення зазначеного висновку, була відсутність опору з боку націоналістичного

⁴¹ ГДА СБ України, ф. 2, оп. 1, спр. 669, арк. 354.

⁴² Там само, ф. 10, оп. 1, спр. 31, арк. 32.

⁴³ Там само, ф. 2, оп. 1, спр. 669, арк. 354.

⁴⁴ Там само, арк. 355.

⁴⁵ Там само, спр. 727, арк. 69–71.

підпілля виселенню, а також різке зниження «бандитських проєвів» у жовтні, порівняно зі серпнем та вереснем того ж року.

Автори проєкту переконані, що

«у зв'язку з розгромом підпілля і бандитських груп, їхні вцілілі залишки під час виселення сімей бандитів не змогли організувати яких-небудь активних дій, спрямованих на зрив операції з виселення і тільки у поодиноких випадках намагалися чинити збройний опір, який був швидко паралізований рішучими діями чекістсько-військових груп і партійно-радянським активом, що брав участь в операції»⁴⁶.

Водночас ЦК КП(б)У зазначав, що в окремих районах Ровенської, Львівської та Дрогобицької областей після виселення націоналістичне підпілля починає знову активізуватися та розгортати діяльність проти «сільського активу» та створення колгоспів. ЦК КП(б)У ставив завдання перед партійними організаціями та органами МДБ західних областей у жодному випадку не послаблювати роботу з рішучої ліквідації «рештків націоналістичного підпілля», вміло використовуючи сприятливу ситуацію, що склалася внаслідок виселення сімей та ліквідації у такий спосіб «основної пособницької бази бандитів та нелегалів»⁴⁷.

Далі зазначалася необхідність забезпечення збереженості колгоспного майна, організації озброєних груп самоохорони та забезпечення підготовки і проведення місцевих виборів, приділивши особливу увагу безпеці кандидатів та виборчих комісій. Завершувався проєкт застереженням усіх партійних, радянських керівників та співробітників МДБ УРСР щодо «безпеки й політичної недооцінки значення активної ліквідації залишків бандитів у зимовий період». Партія вимагала мобілізувати задля цього всі наявні можливості⁴⁸.

Архівні свідчення з фондів МДБ УРСР загалом підтверджували оцінку наслідків проведення операції «Запад», принаймні у перші місяці після масового виселення, про які йшлося у проаналізованих вище партійних та чекістських документах. Перш за все, масова операція вплинула на готовність місцевого насе-

⁴⁶ ГДА СБ України, ф. 2, оп. 1, спр. 727, арк. 69.

⁴⁷ Там само, арк. 69–70.

⁴⁸ Там само, арк. 71.

лення надавати безпосередню підтримку українським партизанам. Як фіксували органи МДБ УРСР, внаслідок масового виселення багато місцевих мешканців відмовляли у проживанні та харчуванні підпільникам й повстанцям. Так, з 27 до 30 жовтня в с. Дуліби Гоцанського району було направлено з оперативним завданням опергрупу УМДБ «Крилатого», яку місцеві прийняли за повстанців. Коли «Крилатий» зайшов у дім селянина Кондратенка, відомого органам як прихильника повстанців, останній заявив учасникам опергрупи:

«[...] Або вбийте мою сім'ю на місці, або негайно йдіть з мого дому, інакше я піду і заявлю про ваше перебування в моєму домі органам МДБ. Іншого виходу у мене нема. Я не хочу, щоб мене і мою сім'ю через вас виселили [...]»⁴⁹.

Вплинуло проведення операції й на участь місцевого населення у різноманітних політичних акціях радянської влади. Це фіксувалося в доповідних записках, підготовлених районними відділами МДБ, саме як один із наслідків масової депортації. Так, у доповідній записці Підволочиського РВ МДБ від 25 листопада зазначалося, що

«після виселення сімей активних учасників “ОУН–УПА” та їхніх поплічників, політична активність населення докорінним чином змінилася».

На думку заступника начальника місцевого РВ старшого лейтенанта В. Круглова, про це свідчила активна участь населення у святкуванні 30-ї річниці більшовицького перевороту⁵⁰.

В економічній сфері, окрім чималого непланованого впливу на зріст колективізації, про що вже зазначалося вище, ще одним непрямим наслідком операції стала зміна ставлення місцевого населення до виконання поставок натуральних продуктів. Факти такого типу фіксувалися, як правило, у документах обкомів Компартії. Так, упродовж трьох днів 23–25 жовтня у с. Задубрівці Снятинського району було виконано 60% від планованого обсягу поставок картоплі⁵¹.

⁴⁹ ГДА СБ України, ф. 2, оп. 1, спр. 673, арк. 171.

⁵⁰ Там само, ф. 73, оп. 1, спр. 142, арк. 54.

⁵¹ *Сергійчук В.* Український здвиг. – К.: Укр. видав. спілка, 2005. – Т. 3: Прикарпаття. 1939–1955. – С. 575.

Водночас проведення операції «Запад» не тільки не призвело до ліквідації українського визвольного руху, але, навпаки, активізувало повстанську боротьбу⁵². На початку грудня 1947 р. органи МДБ УРСР підготували декілька доповідних щодо діяльності українського визвольного руху та кампаній радянських спецслужб, спрямованих на його ліквідацію. У записці від 9 грудня 1947 р. заступник міністра державної безпеки УРСР В. Дроздов у першому реченні констатував, що

«після виселення сімей бандитів і націоналістів зі західних областей УРСР українсько-німецькі націоналісти різко активізували свою бандитську діяльність, спрямовуючи її переважно на зрив організованих партією й урядом заходів із колективізації й підготовки до виборів у місцеві Ради депутатів трудящих»⁵³.

Аналогічний взаємозв'язок між проведенням операції та посиленням боротьби антирадянського підпілля з колективізацією фіксувався і на районному рівні. Як зазначалося вище, проведення масового виселення призвело до збільшення мобілізаційної бази українських повстанців. Така оцінка була поширеною та фіксувалася не тільки серед місцевого населення, співробітників органів, але й серед військ МДБ, які безпосередньо брали участь у воєнних діях партизанської війни. Так, у січні 1948 р. рядовий 333 полку 82 СД ВВ МДБ Василь Сащенко говорив:

«Неправильно наш уряд робив, що виселив бандитів і поплічників зі Західної України. Бандитів зараз стало більше, ніж було, а народ скоро нашого брата і радпартактив не буде пускати до села»⁵⁴.

Порівняльний аналіз кількості зафіксованих органами МДБ УРСР повстанських акцій також підтвердив протилежний ефект від проведення депортаційної операції. Замість отримати різкий спад повстанської активності у наступному році, що мало стати наслідком проведеної депортаційної операції і також природним продовженням низхідного тренду з кількістю так званих «бандпроявів», у 1948 р. було зафіксовано 1907 повстансь-

⁵² ГДА СБ України, ф. 2, оп. 1, спр. 660, арк. 138.

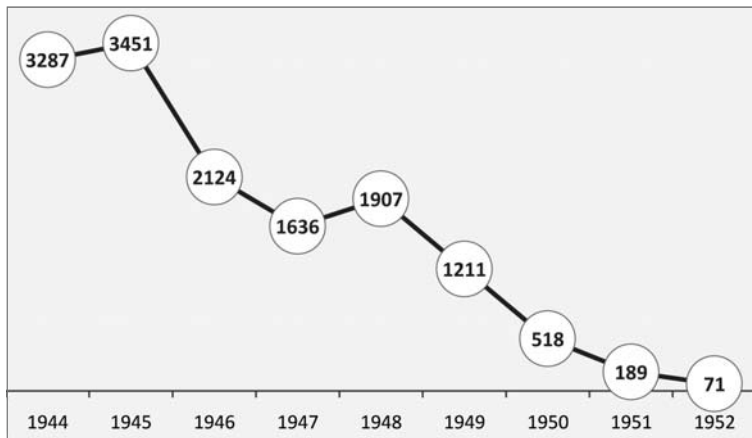
⁵³ Там само, спр. 598, арк. 38.

⁵⁴ Там само, ф. 23, оп. 1, спр. 33, арк. 185.

ких акцій проти 1636 у попередньому 1947 р. (див. діагр. 5)⁵⁵. На цьому етапі досліджень важко визначити, який із двох чинників – депортація та колективізація, більшою мірою впливали на активізацію українського підпілля. Оскільки місцеве населення трактувало вступ до колгоспу як важливий елемент стратегії виживання, можна стверджувати, що поєднання обидвох чинників спричинилося до кумулятивного ефекту.

Кількісні результати проведення операції «Запад» постійно уточнювалися. У більшості виявлених архівних джерел йшлося про понад 26 тис. сімей та понад 77 тис. осіб. Виняток становлять дані, зафіксовані по лінії ВВ МДБ СРСР станом на 24:00 23 жовтня. У довідці за підписом начальника штабу військ МДБ Українського округу Ігнатова було подано 25 299 сімей у складі 75 500 осіб⁵⁶. Водночас те, що зазначені дані було зафіксовано

Діаграма 5. Динаміка офіційно зареєстрованих радянськими спецслужбами «бандпроявів» у 1944–1952 рр.

⁵⁵ ГДА СБ України, ф. 13, оп. 1, спр. 372, т. 74, арк. 335.

⁵⁶ Архів Центру досліджень визвольного руху, Мікрофільм Архів внутрішніх військ МВС СРСР, ф. 488, оп. 1с, спр. 265, арк. 10; Реабілітовані історією. Рівненська область / ред. кол.: співгол. М. М. Драганчук, співгол. О. В. Муляренко, відп. секр. А. А. Жив'юк та ін.; кер. кол. упоряд. А. А. Жив'юк. – Кн. 7. – Рівне: Дятлик М., 2017. – С. 231.

ще до реального завершення польового етапу проведення операції та те, що в декількох районах до проведення примусового виселення були залучені прикордонники, є підставою для виключення цих показників з подальшого аналізу.

У табл. 3 наведено вісімнадцять виявлених на цей момент різних варіантів показників кількості депортованих сімей та осіб. Із них половина (дев'ять) безпосередньо датуються кінцем 1947 р., ще п'ять датовані 1948 р., три – 1953 р. та одна – 1950 р.

Таблиця 3. Варіанти кількісних результатів операції «Запад»

№	Дата згадки	К-сть сімей	К-сть осіб	Джерело даних
1	2	3	4	5
1.	25 жовтня 1947 р.	26 364	77 806	Доповідна записка МДБ № 5061/ос «Про підсумки операції з виселення сімей активних бандитів і націоналістів зі західних областей Української РСР» ⁵⁷
2.	кін. жовтня 1947 р.	26 595	77 791	«Звітна довідка за результатами проведення операції у справі “Запад”» МДБ УРСР ⁵⁸
3.	28 жовтня 1947 р.	26 644	77 806	Записка Й. Сталіну про боротьбу з підпіллям за підписом Л. Кагановича, М. Хрущова та В. Абакумова ⁵⁹
4.	29 жовтня 1947 р.	26 682	76 192	Доповідна записка МВС СРСР заступнику Голови РМ СРСР про виселення зі Західної України родин «активних націоналістів» ⁶⁰
5.	30 жовтня 1947 р.	26 273	76 818	Довідка МДБ СРСР «Про відправлені ешелони зі спецконтингентом західних областей України» ⁶¹
6.	10 листопада 1947 р.	26 612	76 586	Доповідна МВС УРСР № 1933/см про завершення операції та охорону майна виселених на адресу МВС СРСР ⁶²

⁵⁷ ГДА СБ України, ф. 2, оп. 1, спр. 669, арк. 343.

⁵⁸ Там само, спр. 727, арк. 72.

⁵⁹ Лубянка. Сталин и МГБ СССР. Март 1946 – март 1953: Документы высших органов партийной и государственной власти / сост. В. Н. Хаустов, В. П. Наумов, Н. С. Плотникова. – М.: МФД: Материк, 2007. – С. 67.

⁶⁰ Депортації. Західні землі України... – С. 288.

⁶¹ ГДА СБ України, ф. 2, оп. 1, спр. 727, арк. 78.

⁶² ГДА МВС України, ф. 3, оп. 1, спр. 93, арк. 135.

1	2	3	4	5
7.	28 листопада 1947 р.	26 460	–	Доповідна записка МВС СРСР заступнику Голови РМ СРСР про становище спецпереселенців зі західних областей України ⁶³
8.	листопад 1947 р.	–	76 268	Дані МВС СРСР ⁶⁴
9.	26 грудня 1947 р.	26 332	77 791	Довідка МДБ УРСР «Про результати проведеної операції з виселення сімей оунівців і бандитів зі західних областей України» ⁶⁵
10.	6 лютого 1948 р.	26 332	–	Лист міністра державної безпеки УРСР до міністра державної безпеки СРСР зі запитом щодо продовження депортацій сімей ⁶⁶
11.	20 травня 1948 р.	26 332	77 791	Доповідь МВС УРСР «Про підсумки роботи з виселення з території УРСР соціально-шкідливого і класово-ворожого елементів, а також результати з розшуку і затримання втікачів із місць спецпоселень Союзу РСР» ⁶⁷
12.	27 травня 1948 р.	26 332	77 791	Узагальнена довідка МВС УРСР від 27 травня 1948 р. ⁶⁸
13.	9 листопада 1948 р.	26 364	77 806	Довідка МДБ УРСР про кількість сімей, що продовжують перебувати на обліку ⁶⁹
14.	23 листопада 1948 р.	26 332	77 791	Довідка МВС УРСР «Про кількість виселеного контингенту з території України за період 1944– 1948 рр.» ⁷⁰
15.	серпень 1950 р.	26 364	77 806	Довідка МДБ УРСР «Про кількість виселених сімей учасників ОУН, бандитів та їхніх поплічників на території західних областей України за 1944–1950 рр.» ⁷¹

⁶³ Депортації. Західні землі України... – С. 289.

⁶⁴ Вронська Т. Етнодемографічна катастрофа... – С. 247; Її ж. Упокорення страхом... – С. 366.

⁶⁵ ГДА СБ України, ф. 10, оп. 1, спр. 31, арк. 42–43.

⁶⁶ Там само, ф. 16, оп. 1, спр. 674, арк. 9.

⁶⁷ ГДА МВС України, ф. 3, оп. 1, спр. 102, арк. 75, 300.

⁶⁸ Вронська Т. Упокорення страхом... – с. 366.

⁶⁹ ГДА СБ України, ф. 10, оп. 1, спр. 31, арк. 107–108.

⁷⁰ Депортації. Західні землі України... – С. 300; Сталинские депортации, 1928–1953 / сост.: Н. Л. Поболь, П. М. Полян. – М.: МФД; Материк, 2005. – С. 631.

⁷¹ ГДА СБ України, ф. 2, оп. 1, спр. 1905, арк. 387.

1	2	3	4	5
16.	22 квітня 1953 р.	26 332	77 791	Довідка МВС УРСР № 3 «Про кількість висланих сімей учасників банд, бандитських поплічників та ін. зі західних областей України за час з 1944 до 1952 р. включно» ⁷²
17.	24 квітня 1953 р.	26 364	77 808	Довідка МДБ УРСР «Про результати чекістсько-військових заходів з ліквідації оунівського підпілля і його озброєних бандгруп у Західних областях України» ⁷³
18.	24 квітня 1953 р.	26 364	77 808	Довідка МВС УРСР «Про кількість виселених сімей учасників ОУН, бандитів, бандпособників і куркулів, і в них осіб» ⁷⁴

Прикметно, що всі зазначені варіанти кількості депортованих сімей та всі, окрім останніх варіантів (датованих 24 квітня 1953 р.), примусово виселених осіб були зафіксовані у документах, датованих до кінця 1947 р. Щодо кількості сімей, то зафіксовано вісім різних варіантів кількісних показників депортованих родин (у порядку хронології першої виявленої згадки):

- 1) 26 364 сім'ї (МДБ СРСР та МДБ УРСР),
- 2) 26 595 (МДБ УРСР),
- 3) 26 644 (ЦК КП(б)У, РМ УРСР та МДБ СРСР),
- 4) 26 682 (МВС СРСР),
- 5) 26 273 (ГУО МДБ СРСР),
- 6) 26 612 (МВС УРСР),
- 7) 26 460 (МВС СРСР),
- 8) 26 332 (МДБ УРСР).

Найпоширенішими серед виявлених показників є два – сьомий (26 332 одиниці) та перший (26 364). Водночас, аналіз регіонального розподілу засвідчив, що в останньому випадку, попри однакові узагальнені цифрові значення, обласні показники – складові загальної суми, для різних варіантів були різними. Так, кількісні дані, зазначені у двох хронологічно останніх варіантах (24 квітня 1953 р.) базовані на показниках вперше зафіксованих 26 грудня 1947 р. у довідці «Про результати прове-

⁷² ГДА СБ України, ф. 42, оп. 1, спр. 157, арк. 3.

⁷³ Там само, ф. 13, оп. 1, спр. 372, т. 74, арк. 165, 337.

⁷⁴ Там само, ф. 2, оп. 1, спр. 1905, арк. 390.

деної операції з виселення сімей оунівців і бандитів зі західних областей України» (далі – «Довідка про результати...»). Крім даних по Львівській області, показники кількості депортованих сімей та осіб є тотожними у регіональному розрізі. Порівняння даних щодо Львівської області засвідчило зростання кількості сімей на 32 одиниці (до 5255 сімей), а осіб на 17 одиниць (до 15 937 осіб). Джерело кількісних показників, зазначених для Львівської області поки не виявлене. Той факт, що двома днями раніше, 22 квітня 1953 р., було подано дані ідентичні «Довідці про результати...», дозволяють припустити, що співробітники органів намагалися дотягнути до показників поданих у «Звітній довідці...». Подальше визначення джерел походження даних для Львівської області потребує ретельнішого опрацювання фондів ГДА МВС України. Отже, кількісні показники у 26 364 сім'ї є двома різними варіантами. Найпоширенішими серед виявлених кількісних результатів операції є сьомий показник – він зазначений у шести варіантах табл. 3, а ще у двох він є базовим.

Статистичні відомості про кількість депортованих осіб засвідчують шість варіантів показників (у порядку хронології першої виявленої згадки), з яких переважає другий:

- 1) 77 806 осіб (МДБ СРСР та МДБ УРСР),
- 2) 77 791 (МДБ УРСР),
- 3) 76 192 (МВС СРСР),
- 4) 76 818 (ГУО МДБ СРСР),
- 5) 76 586 (МВС УРСР),
- 6) 77 808 (МВС УРСР).

Доповідна записка від 25 жовтня 1947 р., звідки походить перший варіант кількісних результатів операції «Запад», як вже було проаналізовано вище, була складена ще під час завершення польового етапу депортації та точно не відображала реальних показників щодо виселених сімей та осіб. Дані, подані в архівних документах органів МВС, навряд чи можуть бути взяті за основу для встановлення остаточної кількості депортованих. Відповідальними за проведення депортаційної операції були органи МДБ УРСР. Саме вони визначали план, формували переліки та безпосередньо проводили примусове виселення. Ана-

ліз оприлюднених та виявлених даних органів МВС засвідчує, що впродовж кінця жовтня – листопада 1947 р. на союзному та республіканському рівнях було зафіксовано різні показники (див. табл. 3, пп. 4, 6 та 7). Із травня 1948 р. по лінії МВС УРСР кількісні результати депортаційної операції подавалися за даними, отриманими від органів МДБ. Порівняльний аналіз обласного розподілу депортованих сімей та осіб підтвердив те, що у документах МВС УРСР було наведено показники зафіксовані у «Довідці про результати...» від 26 грудня 1947 р.⁷⁵ Подальше опрацювання фондів МВС повинно допомогти встановити, коли саме і як саме було отримано ці статистичні показники від органів держбезпеки. Так, на цьому етапі досліджень, для встановлення кількісних результатів, доцільно брати за основу архівні документи МДБ УРСР.

Окрім уже згаданої доповідної від 25 жовтня, кількість сімей та осіб, відправлених ешелонами, зазначена у відповідній доповідці від 30 жовтня 1947 р., складеній ГУО МДБ СРСР. У ній зазначалося, що упродовж 22–26 жовтня у вагони повантажено та депортовано 26 273 сім'ї, 76 818 осіб. Водночас навіть після відправлення ешелонів до визначених місць спецпоселень, органи МДБ продовжували пошук осіб з примусово виселених сімей, яким вдалося втекти чи уникнути примусового виселення⁷⁶. Отже, ці показники точно не були фінальними.

Кількісні дані проведеного масового примусового виселення, що були узагальнені відразу ж після проведення депортаційних заходів та зафіксовані у «Звітній доповідці...», ймовірно, відображали показники, які б мали увійти до доповідної від 25 жовтня, якби С. Огольцов та С. Савченко не поспішали чимшвидше відрепортувати про завершення операції. Аналіз доповідних записок секретарів обкомів західноукраїнських областей засвідчив, що у партійних документах Волинської, Дрогобицької, Ровенської, Тернопільської, Чернівецької областей, датованих

⁷⁵ ГДА МВС України, ф. 3, оп. 1, спр. 102, арк. 87; ГДА СБ України, ф. 10, оп. 1, спр. 31, арк. 40–43; Депортації. Західні землі України... – С. 300; Сталинские депортации... – С. 631.

⁷⁶ ГДА СБ України, ф. 9, оп. 2, спр. 125, арк. 164–165.

27–31 жовтня, було подано показники тотожні зафіксованим у «Звітній довідці...»⁷⁷. Дані для Станіславської області, подані місцевим обкомом Компартії 14 листопада, містять дані, що не зустрічаються в інших аналізованих документах, а саме 4575 сімей проти 4551 у «Звітній довідці...» та 12 476 осіб проти 12 075⁷⁸. Дані Львівського обкому поки не виявлені.

Кількість сімей, зазначена у цій довідці, продовжувала уточнюватися і в даних про кількість облікових справ, що мали бути надіслані на розгляд Особливої наради при МДБ СРСР (далі – ОН МДБ СРСР) станом на 1 листопада, зазначено на 56 сімей менше, ніж у «Звітній довідці...», натомість збільшилася кількість сімей, які втекли від виселення – на 444 одиниці⁷⁹. Попри те, що «Звітна довідка...» не містить остаточних кількісних результатів проведеної депортації, вона є важливим свідченням для проведення аналізу динаміки процесу встановлення кількісних результатів операції «Запад».

Прикметно, що у «Довідці про результати...» (див. табл. 4⁸⁰) зазначено таку ж кількість депортованих осіб, як і у «Звітній довідці...» – 77 791 особа. Водночас порівняльний аналіз показників у демографічному та обласному розрізах засвідчив, що це не було механічне перенесення кількісних даних. Так, у «Звітній довідці...» зазначено більшу кількість виселених дітей до 15 років – 23 240 осіб проти 20 856 осіб у «Довідці про результати...», натомість меншу кількість дорослих жінок (35 685 проти 37 865) та чоловіків (18 866 проти 19 070). В обласному розрізі аналогічними були лише дані щодо загальної кількості осіб депортованих з Львівської області, натомість статеві-вікові відомості різнилися (детальніше див. діагр. 6)⁸¹.

⁷⁷ Літопис УПА. Нова серія. Т. 5. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії НКВС–МВС МДВ–КДБ. 1943–1959. Кн. 2. 1946–1947 / упоряд.: А. Кентій, В. Лозицький, І. Павленко. – К., 2002. – С. 430, 433, 435, 439, 444.

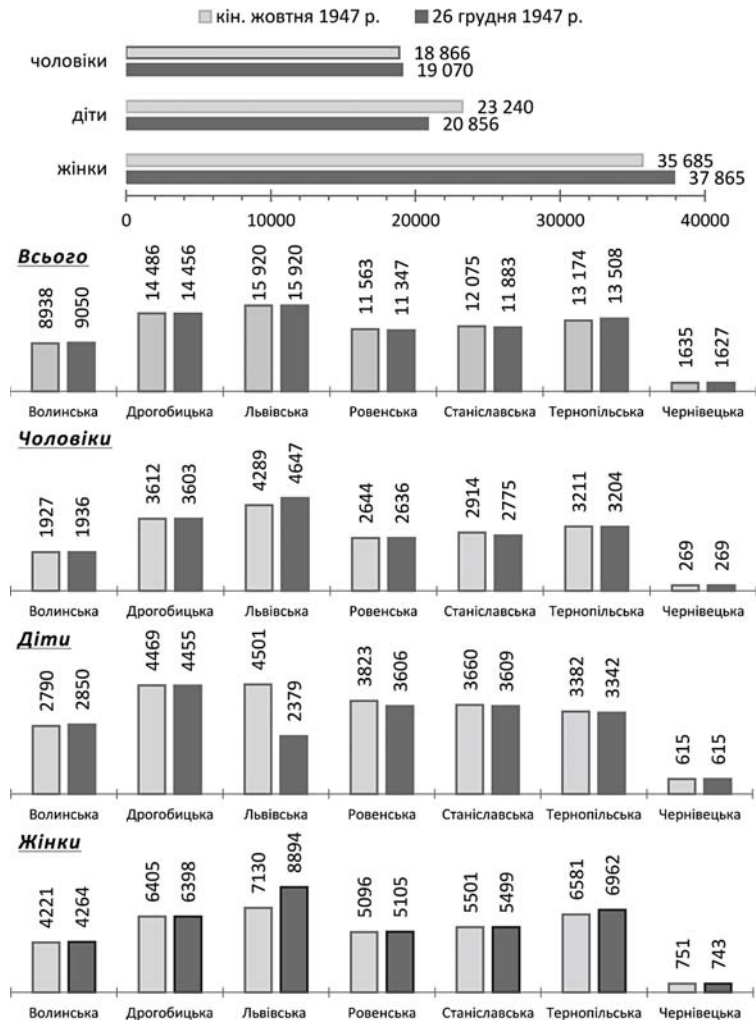
⁷⁸ Літопис УПА. Нова серія. Т. 5... С. 459; *Сергійчук В.* Український здвиг. – Т. 3: Прикарпаття... – С. 570.

⁷⁹ ГДА СБ України, ф. 2, оп. 1, спр. 727, арк. 72, 74.

⁸⁰ Там само, ф. 10, оп. 1, спр. 31, арк. 40–43.

⁸¹ Там само, арк. 43; ф. 2, оп. 1, спр. 727, арк. 72.

Діаграма 6. Співвідношення варіантів результатів операції «Запад», визначених на кінець жовтня та станом на 26 грудня 1947 р. у демографічному та обласному розрізах (к-сть осіб)

**Таблиця 4. Кількісні результати операції «Запад»
за даними станом на 26 грудня 1947 р.
(довідка «Про результати проведеної операції з виселення
сімей оунівців і бандитів зі західних областей України»)**

	Всього	Волинська область	Дрогобицька область	Львівська область	Ровенська область	Станіславська область	Тернопільська область	Чернівецька область
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Кількість затверджених МДБ справ на виселення:	36 036	3187	5523	6429	6383	6096	7636	782
засуджених	20208	2184	3236	3018	3603	3253	4304	610
вбитих	9240	613	962	1537	2115	1587	2289	137
нелегалів	5798	387	1060	1361	656	1256	1043	35
поплічників	267	2	265	–	–	–	–	–
куркулів	523	1	–	513	9	–	–	–
Всього осіб підлягало виселенню:	103 953	10953	20 366	20 644	13 165	18 458	18 619	1748
чоловіків	24821	2345	4998	5545	2935	4266	4481	251
жінок	48 046	5153	8928	10 145	5791	8029	9284	716
дітей	31 086	3455	6440	4954	4439	6163	4854	781
Кількість відсіяних сімей під час операції:	926	47	539	183	52	50	50	5
з оперативних міркувань	60	5	2	2	38	11	1	1
служби в РА	230	32	8	136	–	21	30	3
нагороджених радянськими нагородами	29	1	20	–	5	3	–	–
учасники «Великої вітчизняної»	108	8	87	–	1	–	12	–
учасники радянських партизанських загонів	–	–	–	–	–	–	–	–
явка з повинною	5	–	–	–	–	–	5	–
клопотання місцевих органів	8	–	–	4	–	3	1	–
помилково оформлені	55	1	32	9	–	12	1	–
інші	431	0	390	32	8	–	–	1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Втекло сімей під час операції:	2101	30	460	557	338	602	97	17
Втекло осіб під час операції:	12063	318	3013	2641	2487	3132	421	51
чоловіків	2654	62	743	583	433	717	95	21
жінок	4851	131	1243	1290	906	1066	198	17
дітей	4558	125	1027	768	1148	1349	128	13
В момент операції були хворі	258	31	91	1	30	85	14	6
На момент операції померли	87	21	49	1	1	8	7	–
Арештовано під час операції	84	17	5	21	37	–	4	–
Вбито під час операції	14	–	2	1	–	9	2	–
Виселено сімей:	26 332	2711	4504	5223	3768	4512	5001	613
засуджених	14 558	1842	2670	2548	2039	2501	2481	477
вбитих	6965	534	910	1308	1224	1231	1654	104
нелегалів	4138	331	659	967	503	780	866	32
куркулів	3	1	–	–	2	–	–	–
поплічників	668	3	265	400	–	–	–	–
Зокрема (соціальні категорії):								
куркулів	1757	150	401	400	198	261	298	49
середняків	19 279	1856	3119	4592	2830	2650	3928	304
бідняків	4713	651	792	30	687	1535	764	254
колгоспників	32	6	6	–	19	1	–	–
службовців	394	29	53	201	34	65	11	1
робітників	97	19	78	–	–	–	–	–
без визначених занять	60	–	55	–	–	–	–	5
Всього виселено осіб:	77 791	9050	14 456	15 920	11 347	11 883	13 508	1627
чоловіків	19 070	1936	3603	4647	2636	2775	3204	269
жінок	37 865	4264	6398	8894	5105	5499	6962	743
дітей	20 856	2850	4455	2379	3606	3609	3342	615
Виселено сімей з міст:	823	56	274	340	28	70	36	19
чоловіків	617	37	204	267	18	58	21	12
жінок	970	77	280	410	34	99	48	22
дітей	600	52	237	215	14	33	29	20

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Виселено сімей зі сільської місцевості:	25 509	2655	4230	4883	3740	4442	4965	594
чоловіків	18 453	1899	3399	4380	2618	2717	3183	257
жінок	36 895	4187	6118	8484	5071	5400	6914	721
дітей	20 256	2798	4218	2164	3592	3576	3313	595

Саме «Довідка про результати...» стала тим джерелом, кількісні показники з якого пізніше використовувалися у наступних звітних та діловодних документах органів МДБ та МВС республіки. Спорадичне використання у документах МДБ УРСР неостаточних відомостей із доповідної про завершення операції «Запад» від 25 жовтня (див. табл. 3) може пояснюватися тим, що співробітники зверталися до звітного документа, не знаючи про особливості процесу встановлення кількісних результатів депортації. На користь того, що саме дані зафіксовані у «Довідці про результати...» можуть вважатися потенційно остаточними кількісними показниками внаслідок проведення операції (на цьому етапі досліджень), свідчить також і факт їхнього використання у листі щодо продовження депортаційної кампанії проти «сімей оунівців» міністра державної безпеки УРСР С. Савченка до міністра державної безпеки СРСР В. Абакумова від 6 лютого 1948 р. На цей момент перипетії зі встановленням кількісних результатів мали бути ще свіжими у пам'яті.

Додатковим вагомим аргументом на користь того, щоб вважати дані, зазначені у «Довідці про результати....», потенційно остаточними кількісними результатами проведення депортаційної операції стало те, що документ було складено внаслідок перевірки облікових справ, персональних та посімейних карток, а також коректності їхнього групування щодо ешелонних списків (після того, як ці документи було отримано від УМДБ та перед тим як пересилати їх на розгляд до ОН МДБ СРСР). Отже, саме у «Довідці про результати...» мали бути зафіксовані остаточні дані. Поки не виявлено жодних архівних документів, які б засвідчували уточнення кількісних результатів операції «Запад» після 26 грудня 1947 р.

У «Довідці про результати....» зафіксовано, що до виселення було затверджено у МДБ УРСР 36 036 облікових справ на

103 953 особи (повні кількісні дані наведено у табл. 4). Більшість справ заведено на сім'ї засуджених – 20 208, на другому місці сім'ї убитих повстанців – 9240, на третьому «нелегалів» – 5798. Окремо зазначені й сім'ї, категорії яких не були передбачені нормативно-розпорядчою базою операції: «бандпосібників» – 267 сімей та куркулів – 523 сім'ї. Майже половину усіх затверджених до виселення становили жінки – 48 046 осіб, наступною за чисельністю групою були діти до 15 років – 31 086 і на останньому місці чоловіки – 24 821 особа (практично вдвічі менше, ніж жінок)⁸².

Під час проведення депортаційної операції було «відсіяно» 926 сімей, з них 230 через наявність у їхньому складі військовослужбовців Радянської армії (найбільше у Львівській області – 136 сімей), 108 – учасників «Великої вітчизняної» (більшість у Дрогобицькій – 87), 60 – з оперативних міркувань (найбільше в Ровенській – 38 сімей). Помилково оформлених виявлено 55 сімей. Ще щодо 431 сім'ї зазначено, що вони відсіяні як «інші» категорії без тематичної деталізації (переважна більшість у Дрогобицькій області – 390)⁸³.

Під час операції втекла 2101 сім'я (8% від загальної кількості депортованих сімей). Найбільше сімей втекло у Станіславській (602 сім'ї), Львівській (557) та Дрогобицькій (460 сімей) областях. Усього ухилилося від депортації 12 063 особи (15,5% від кількості усіх виселених), із них жінок – 4851 особа, дітей до 15 років – 4558 та чоловіків – 2654 особи. Найбільше втікачів налічувалося у Станіславській (3132 особи) та Дрогобицькій (3013 осіб) областях. У Станіславській та Ровенській областях серед втікачів переважали діти до 15 років – 1349 та 1148 осіб відповідно. Втікачі-чоловіки переважали лише у Чернівецькій області – 21 особа. Втікачів-жінок було більше за інші категорії у Львівській та Дрогобицькій областях – 1290 та 1243 особи відповідно⁸⁴. 258 осіб на момент проведення депортації були

⁸² ГДА СБ України, ф. 10, оп. 1, спр. 31, арк. 40.

⁸³ Там само, арк. 41.

⁸⁴ Там само.

хворими, 87 – померло⁸⁵. У «Звітній довідці...» хворих на момент операції було зазначено 447 осіб⁸⁶. Можна припустити, що тих, хто одужав, пізніше було етаповано до їхніх раніше виселених родин. Також різнилися кількісні дані арештованих та вбитих під час депортації. У «Довідці про результати...» таких було відповідно зазначено 84 та 14 осіб⁸⁷.

Загалом під час операції «Запад» депортовано 26 332 родини. Найбільше сімей виселено з Львівської (5223) та Тернопільської (5001) областей. Порядковий розподіл кількості сімей за кожною із трьох категорій, передбачених нормативно-розпорядчою базою операції, у всіх регіонах та загалом був аналогічним. Найбільше депортовано сімей засуджених учасників українського визвольного руху, загалом їх виселено 14 558 родин (55%). На другому місці за кількістю були сім'ї убитих – 6965 (26%), а на третьому «нелегалів» – 4138 (16%). Водночас у «Довідці про результати...» зафіксовано й виселення категорій сімей, що були не передбачені актами МДБ УРСР – куркулів (майже 0,1%) та «бандпосібників» (3%) (див. табл. 4 та діагр. 7)⁸⁸. Сім'ї куркулів депортовано з Ровенської (2 сім'ї) та Волинської (одна сім'я)

Діаграма 7. Кількісні значення та відсотковий розподіл категорій депортованих сімей станом на 26 грудня 1947 р.

⁸⁵ ГДА СБ України, ф. 10, оп. 1, спр. 31, арк. 42.

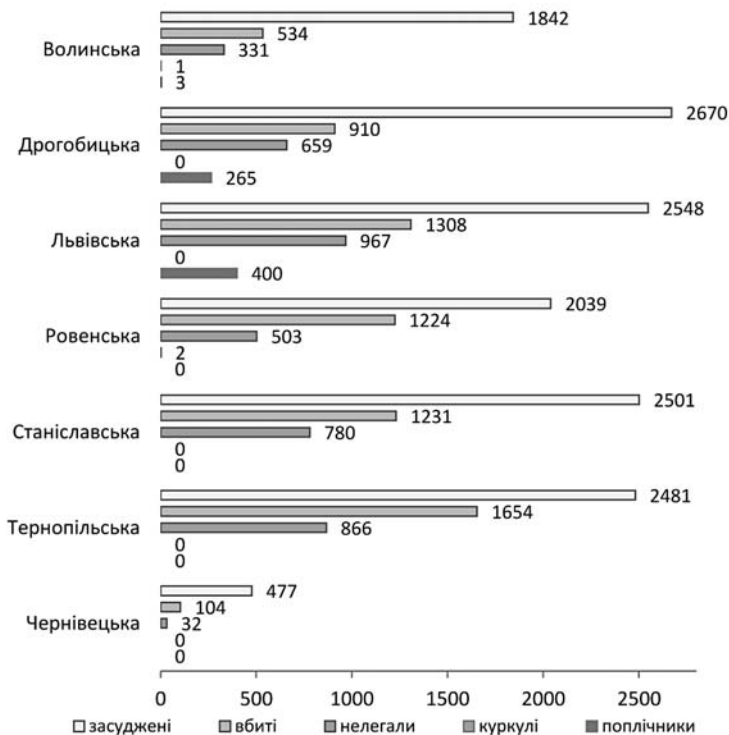
⁸⁶ Там само, ф. 2, оп. 1, спр. 727, арк. 72.

⁸⁷ Там само, ф. 10, оп. 1, спр. 31, арк. 42.

⁸⁸ Там само.

областей. Сім'ї «бандпосібників» примусово виселено із трьох областей: Дрогобицької (265), Львівської (400) та Волинської (3 сім'ї). Прикметно, що зазначені дані по останній категорії розходяться з кількістю справ, затверджених на виселення МДБ УРСР щодо двох областей: у Волинській було затверджено 2 справи, а у Львівській – жодної⁸⁹. Докладніше розподіл категорій сімей депортованих у обласному розрізі див. діагр. 8.

Діаграма 8. Кількісний розподіл за областями категорій виселених сімей станом на 26 грудня 1947 р.

⁸⁹ ГДА СБ України, ф. 10, оп. 1, спр. 31, арк. 42.

Діаграма 9. Відсотковий розподіл соціального стану депортованих сімей станом на 26 грудня 1947 р.

Можна припустити, що зазначення частини сімей за категоріями, які не були передбачені нормативно-розпорядчими актами МДБ, мало на меті залишити на засланні сім'ї, які внаслідок перевірки були визначені як такі, що не підпадали під жодну із трьох базових категорій. За соціальним статусом, визначеним радянською владою, 73% виселених сімей становили «середняки», на другому місці сім'ї бідняків – 18%, а сім'ї куркулів, які автоматично вважалися класовими ворогами та за замовчуванням, розглядалися як «бандпосібники», становили лише 7% (докладно див. табл. 4 та діагр. 9)⁹⁰. Найбільша частка сімей селян-«середняків» була серед виселених сімей зі Львівської області – 4592 родин, сімей селян-«бідняків» зі Станіславської області – 1535, а куркульських сімей з Дрогобицької та Львівської областей – 401 та 400 відповідно (докладно див. табл. 4 та діагр. 10)⁹¹.

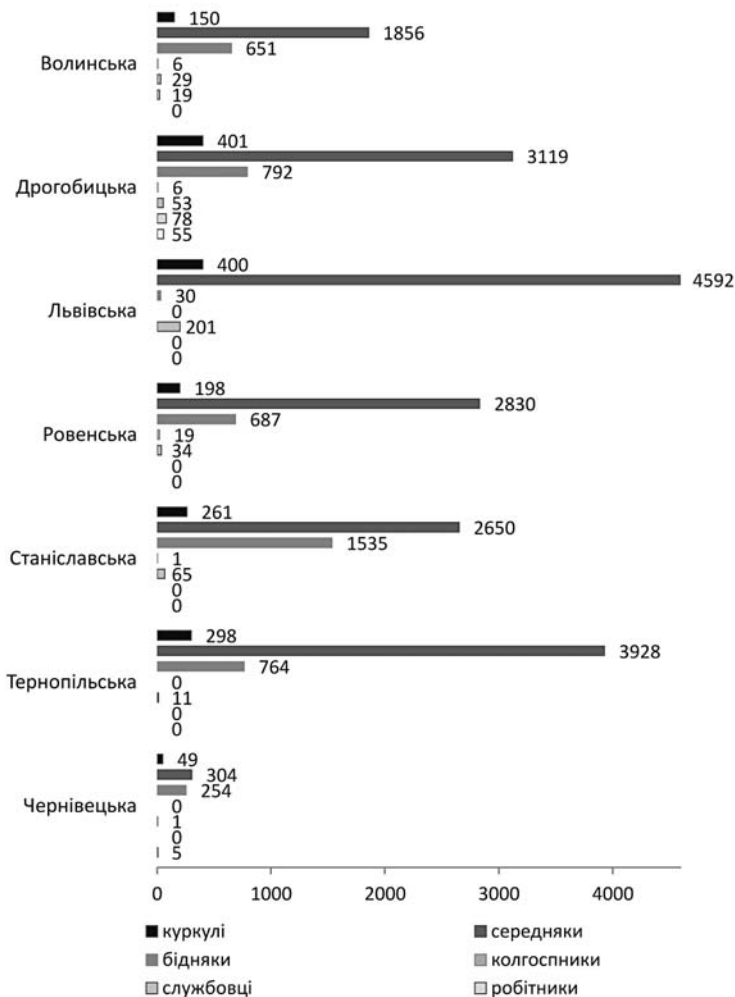
Під час депортації «Запад» було виселено 77 791 особу, що становило 1,27% від населення Західної України станом на 1 липня 1946 р.⁹² Тобто під виселення потрапив більш, ніж ко-

⁹⁰ ГДА СБ України, ф. 10, оп. 1, спр. 31, арк. 42.

⁹¹ Там само.

⁹² Там само; *Перковський А.Л., Пирожков С.І.* Демографічні втрати Української РСР у 30-ті рр. // *Укр. істор. журн.* – 1990. – № 2. – С. 17.

Діаграма 10. Кількісний розподіл соціального стану депортованих сімей в обласному розрізі станом на 26 грудня 1947 р.

жен сотий мешканець семи західних областей УРСР. Як вже зазначалося, практично половину усіх виселених – 37 865 осіб, або 49% становили жінки. Діти до 15 років були наступною за чисельністю групою – 20 856 осіб (27%). Найменше серед депортованих було дорослих чоловіків – 19 070 осіб (24%). В обласному розрізі найбільший відсоток від населення області депортовано з Дрогобиччини – 1,82%, найменший з Буковини – 0,23%. Найбільшу кількість жінок, як у відсотковому (56%), так і у кількісному показниках (8894 осіб), було депортовано зі Львівської області. З тієї ж області депортовано найбільше чоловіків, порівняно з іншими областями (29% або 4647 осіб) та найменше дітей у відсотковому значенні (15%). Найбільшу кількість дітей до 15 років у відсотковому вимірі виселено з Чернівецької області – 38% (615 осіб). З тієї ж області депортовано найменшу кількість чоловіків у відсотковому вимірі – 17% (див. табл. 4 та діагр. 11)⁹³.

Прикметно, що попри те, що більшість депортованих становили виселені зі сільської місцевості – 97% від усіх сімей, практично усі вони були відправлені для роботи на промислових підприємствах⁹⁴, що, напевне, мало посилити репресивний характер чекістської операції. З міст було виселено 823 сім'ї, що становило 3% від усіх депортованих сімей. Найбільшу кількість виселених міських сімей вивезли зі Львівської області – 340 одиниць, що становило 6% від усіх депортованих з області сімей. Стільки ж сімей, принаймні у відсотках, відносно всіх депортованих з області, було примусово виселено і з Дрогобицької області – 6% або ж 274 сім'ї⁹⁵.

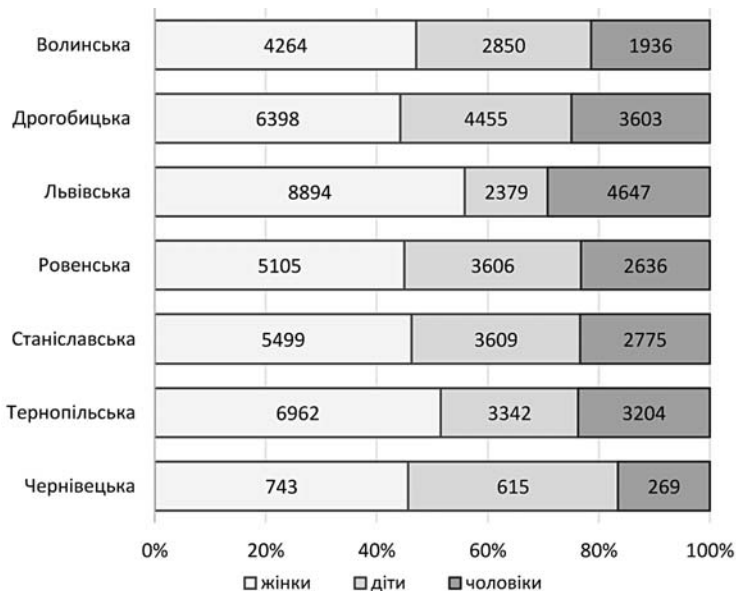
Депортації зі Західної України «сімей оунівців» (незважаючи на те, що не всі вони мали стосунок до партизанської боротьби) розглядалися радянськими спецслужбами як «дії у відповідь»

⁹³ ГДА СБ України, ф. 10, оп. 1, спр. 31, арк. 43.

⁹⁴ Депортації. Західні землі України... – С. 287–288; *Бажан О.* Операція «Захід»... – С. 345; *Вронська Т.* Упокорення страхом... – С. 359–360; *Сергійчук В.* Депортації українців до Казахстану. – Вишгород: ПП Сергійчук М.І., 2017. – С. 198–199.

⁹⁵ ГДА СБ України, ф. 10, оп. 1, спр. 31, арк. 43.

Діаграма 11. Статеві-віковий розподіл кількості депортованих в обласному розрізі (26 грудня 1947 р.)

на здійснені підпільниками антирадянські акції. Виразніше цей мотив застосування проти місцевого населення принципу солідарної відповідальності набув зі жовтня 1948 р., проте вперше він був зафіксований ще влітку 1944 р. У відповідь на кожну повстанську акцію обов'язково мали виселятися сім'ї учасників чи симпатиків тих, хто її провів. Зафіксована чекістська статистика повстанських акцій дає можливість розрахувати «ціну», яку сплатило місцеве населення за антирадянську боротьбу⁹⁶. Для 1947 р. унаслідок проведення операції «Запад», одній пов-

⁹⁶ Детальніше див.: *Козут А.* Феномен «цивільного заручництва» в депортаційних практиках радянських спецслужб на Західній Україні у 1944–1952 роках // *Вісник Київського національного ун-ту імені Тараса Шевченка. Історія.* – 2020. – № 144. – С. 25–30.

станській акції дорівнювала депортація 16 сімей або ж 48 осіб (див. табл. 5)⁹⁷.

Таблиця 5. Коефіцієнт співвідношення кількості депортованих відносно повстанських акцій 1944–1947 рр. та дій «у відповідь» у 1948–1952 рр.

Роки	К-сть повстанських акцій	К-сть виселених		Співвідношення акцій	
		сімей	осіб	до к-сті сімей	до к-сті осіб
1944 р.	3287	4724	12 762	1:1	1:4
1945 р.	3451	7393	17 497	1:2	1:5
1946 р.	2124	2612	6350	1:1	1:3
1947 р.	1636	26 332	77 791	1:16	1:48
1948 р.	1907	240	817	8:1	2:1
11–12.1948 р. *	251			1:1	1:3
1949 р.	1211	7665	25 527	1:6	1:21
1950 р.	518	11 033	41 149	1:21	1:79
1951 р.	189	5021	18 523	1:27	1:98
1952 р.	71	854	3229	1:12	1:45

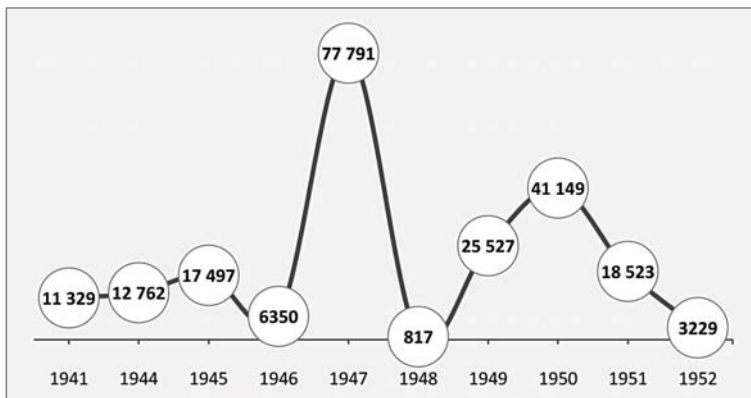
Порівняно з кількістю депортованих упродовж попередніх 1944–1946 рр., операція «Запад» кардинально відрізнялася як за способом проведення, так і за кількісними показниками (див. діагр. 12)⁹⁸. У межах довготривалої депортаційної кампанії проти «сімей оунівців» ця операція стала своєрідним апогеєм застосування примусового виселення як інструменту, передусім, протиповстанської боротьби.

⁹⁷ ГДА СБ України, ф. 13, оп. 1, спр. 372, т. 74, арк. 235–337; ф. 16, оп. 1, спр. 671, арк. 226; спр. 678, арк. 230; *Козут А.* Феномен «цивільного заручництва»... – С. 28.

* Окремо обраховано акції здійснені за період депортацій «у відповідь».

⁹⁸ ГДА СБ України, ф. 10, оп. 1, спр. 31, арк. 43; ф. 13, оп. 1, спр. 372, т. 74, арк. 165.

Діаграма 12. Динаміка кількості депортованих осіб у складі «сімей оунівців» упродовж 1941 та 1944–1952 рр.

REFERENCES

1. Bazhan, O. (2013). Operatsiia «Zakhid»: do 75-richchia deportatsii naselennia Zakhidnoi Ukrainy u viddaleni rajony SRSR. *Ukraina XX st.: kul'tura, ideolohiia, polityka*, (18), 338–347. [In Ukrainian].
2. Bazhan, O. (2014). Operatsiia «Zakhid» – apohej deportatsijnykh aksij radians'kykh spetssluzhb na zakhidnoukrains'kykh zemliakh (1940–1950-i roky). In *Reabilitovani istoriieiu. L'vivs'ka oblast'*. (Vol. 2: m. Borislav, Brodivs'kyj rajon, pp. 127–141). L'viv: Astroliabiia. [In Ukrainian].
3. Hirna, N. (2018). Operatsiia «Zapad» – najbil'sha represyvno-vyselens'ka aksiia radians'koi vlady proty ukraintsiiv. *Natsional'na pam'iat' (na vshanuvannia zhertv totalitaryzmu)*, (2 (1)), 17–24. [In Ukrainian].
4. Kentij, A., Lozyts'kyj, V. and Pavlenko, I. (Comps.). (2003). *Litopys UPA. Nova seriia* (Vol. 5: Borot'ba proty UPA i natsionalistychnoho pidpillia: informatsijni dokumenty TsK KP(b)U, obkomiv partii, NKVS–MVS, MDB–KDB 1943–1959. Knyha druha: 1946–1947). Kyiv. [In Ukrainian].
5. Kohut, A. (2020). Fenomen «tsyvil'noho zaruchnytstva» v deportatsijnykh praktykakh radians'kykh spetssluzhb na Zakhidnij Ukraini u 1944–1952 rokakh. *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Trasa Shevchenka*, 144, *Istoriia*, 25–30. [In Ukrainian].

6. Kohut, A. (2020). Materialy perliustratsii korespondentsii za 1946–1949 roky iak dzhherelo dlia doslidzhennia operatsii «Zakhid» (1947). *Arhivi Ukraini – Archives of Ukraine*, 1, 155–172. [In Ukrainian].
7. Pahiria, O. Operatsiia «Zakhid» na Zakhidnij Ukraini u zhovtni 1947 roku. *Memorial'nyj muzej totalitarnykh rezhymiv «Terytoriiia teroru»*. Retrieved November 19, 2020: <http://www.territoryterror.org.ua/uk/publications/details/?newsid=299> [In Ukrainian].
8. Perkovs'kyj, A.L. and Pyrozhhkov, S.I. (1990). Demohrafichni vtraty Ukrain's'koi RSR u 40-i rr. *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 2, 15–24. [In Ukrainian].
9. Pobol', N. and Polyan, P. (Comps.). (2005). *Stalinskie deportacii. 1928–1953*. Moskva: MFD: Materik. [In Russian].
10. Serhijchuk, V. (2005). *Ukrains'kyj zdvyh* (Vol. 3: Prykarpattia. 1939–1955). Kyiv: Ukrains'ka vydavnycha spilka. [In Ukrainian].
11. Serhijchuk, V. (2017). *Deportatsii ukraintsiv do Kazakhstanu*. Vyshhorod. [In Ukrainian].
12. Slyvka, Yu. (Comp.). (1998). *Deportatsii. Zakhidni zemli Ukrainy kintsia 30-kh – pochatku 50-kh rr. Dokumenty, materialy, spohady* (Vol. 2: 1946–1947 rr.). L'viv: In-t ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. [In Ukrainian].
13. Vrons'ka, T. (2009). Etnodemohrafichna katastrofa v Zakhidnij Ukraini: zhovten' 1947 r. *Istoryko-heohrafichni doslidzhennia v Ukraini: Zb. nauk. pr.*, (11), 238–255. [In Ukrainian].
14. Vrons'ka, T. (2013). *Upokorennia strakhom: simejne zaruchnytstvo u karal'nij praktytsi radians'koi vlady (1917–1953 rr.)*. Kyiv: Tempora. [In Ukrainian].
15. Xaustov, V., Naumov, V. and Plotnikova N. (2007). *Lubyanka. Stalin i MGB SSSR. Mart 1946 – mart 1953: Dokumenty vysshix organov partijnoj i gosudarstvennoj vlasti*. Moskva: MFD: Materik. [In Russian].
16. Zhyv'iuk, A.A. (Ed.). (2017). *Reabilitovani istoriiei. Rivnens'ka oblast'* (Vol. 7). Rivne. [In Ukrainian].

Kohut A. Outcomes and results of deportation «Zapad» («West») by the documents of the MGB UkrSSR

The purpose of the article is to establish quantitative results and research of outcomes of the deportation operation «Zapad» («West») in October 1947, by analyzing a complex of archival evidences by the MGB UkrSSR, as the direct executor of mass forced evictions.

The methodology is based on the application of general historical-comparative and historical-critical approaches, combined with source studies and archival methods (internal and external critique of sources), as well as problem-chronological and statistical-analytical methods (with elements of quantitative approach).

Conclusions. Analysis of the MGB documents convincingly shows that the potential final quantitative results of Operation «Zapad» are the data recorded in the note «On the results of the operation to evict the families of OUN members and bandits from the western regions of Ukraine» of December 26, 1947.

The commanders of Operation «Zapad» deliberately manipulated quantitative indicators in order to overfulfill the plan. The results of the deportation intensified the atmosphere of fear among the local population, which had a significant demoralizing effect on the direct support of the Ukrainian underground. At the same time, the deportation not only did not lead to the liquidation of the structures of the Ukrainian liberation movement, but also intensified the activity of the Ukrainian underground.

As a result of Operation «Zapad», 26 332 families or 77 791 people (more than every hundredth inhabitant of the seven western regions of the Ukrainian SSR) were deported from the territory of Western Ukraine. 8% of families and 15.5% person in relation to all forcibly evicted managed to escape or avoid deportation.

The deportation had a distinct female face, as half of all evicted women were women (49% of women over the age of 15). More than half of all evictees – 55% – were families of previously convicted persons and families of those killed – 26%. The families of people who were in an «illegal» position and could directly participate in the Ukrainian liberation movement at the time of the operation were only 16%. Thus, the operation actually became a repeated repression against families who had already come under pressure from the Soviet totalitarian system.

Key words: Operation «Zapad» («West»), Soviet deportations, MGB UkrSSR, counterinsurgency, Western Ukraine, Stalinist repressions.